

Snieguolės Vaičekauskienės mokslų daktaro disertacijos „V–VI klasių mokinių dorovinės nuostatos ir jų ugdymo(si) strategijos“ apžvalga

Daiva Karužaitė

Lietuvos edukologijos universitetas, Ugdymo mokslų fakultetas, Edukologijos katedra, Studentų g. 39, 08106 Vilnius, daiva.karuzaitė@leu.lt

2016 m. gruodžio 8 d. Lietuvos edukologijos universitete Snieguolė Vaičekauskienė apgynė mokslo daktaro disertaciją „V–VI klasių mokinių dorovinės nuostatos ir jų ugdymo(si) strategijos“ (socialiniai mokslai, edukologija – 07 S). Autorė kviečia mąstyti, diskutuoti, kaip ugdyti mokinių dorovines nuostatas šiuolaikinėje bendrojo ugdymo mokykloje. Apginta disertacija pristatoma pasitelkiant oficialiai paskirtų gynimo tarybos narių įžvalgas.

Aptardama temos aktualumą gynimo tarybos pirmininkė prof. dr. Vilija Salienė teigia, kad „šiuo metu edukologijos moksle ypač daug dėmesio skiriama bendrųjų ir dalykinių kompetencijų ugdymui, neretai primirštami moraliniai ir vertybiniai ugdymo ir ugdymosi aspektai, kurie yra neabejotinai svarbūs ugdant jauną žmogų. Todėl pasirinkta darbo tema yra neabejotinai reikšminga edukologijos tyrimams“. Gynimo tarybos narė viešnia iš Daugpilio universiteto (Latvija) prof. dr. Jelena Davidova papildo, kad „moksleivių dorovinių nuostatų formavimosi ugdymo procese problema yra svarbi ne tik Lietuvos edukologijoje; tai aktuali ir išsamių, įvairiakrypčių tyrimų reikalaujanti problema“.

S. Vaičekauskienė tyrimo objektu pasirinko V–VI klasių mokinių dorovines nuostatas ir jų ugdymo(si) strategijas ir išsikėlė tikslą – atskleisti V–VI klasių mokinių dorovinių nuostatų raišką ir jų ugdymo(si) strategijas bendrojo ugdymo mokykloje.

Aptariama mokslo daktaro disertacija yra klasikinės struktūros. Disertaciją sudaro įvadas, darbe vartojamų sąvokų paaiškinimas, keturios dalys, diskusija, išvados, rekomendacijos, literatūros sąrašas ir priedai. Disertacinio tyrimo rezultatai iliustruoti

34 paveikslais ir 23 lentelėmis. Disertacijos apimtis – 180 puslapių. Cituojamos literatūros sąrašą sudaro 566 literatūros šaltiniai.

Teorinę darbo dalį „Dorovinių nuostatų ugdymo(si) pagrindai“ sudaro du poskyriai: *Dorovinių nuostatų apibrėžtis* ir *Dorovinių nuostatų ugdymo(si) teorinės prielaidos*. Pasak gynimo tarybos narės prof. habil. dr. Palmiros Jucevičienės (Kauno technologijos universitetas), „Pirmasis disertacijos skyrius <...> yra išsamus, pasižymi multidisciplinine prieiga (dorovinės nuostatos nagrinėjamos filosofiniu, psichologiniu ir edukologiniais požiūriais, akcentuojant ne tik šias nuostatas, bet ir joms artimas kategorijas – dvasingumą, vertybes ir kt.). Šiam skyriui būdinga ne tik plati analizės aprėptis, bet ir gili nagrinėjamos problemos išvalga nuo dorovinių nuostatų apibrėžties žengiant į jų teorines prielaidas – paradigminius dorovinių nuostatų ugdymo(si) aspektus, sisteminius šių nuostatų ugdymo(si) aspektus Lietuvos švietime (čia pasitelkiama dokumentų analizė), taip pat apžvelgiami tyrimai šiuo klausimu, kol galiausiai pagrindžiamas jaunesniųjų paauglių dorovinių nuostatų ugdymo(si) modelis. <...> Autorė įtikinamai pagrindžia disertaciniam tyrimui pasirinktą filosofinę prieigą ir jos nuosekliai laikosi. Tokia prieiga ši disertacinį darbą leidžia laikyti žengusiu žymų žingsnį šiuolaikinėje ugdymo filosofijoje, joje išlaikant fundamentalų požiūrį į dorovinių nuostatų, vertybių ugdymą, argumentuotai nesutinkant su modernizmo ar postmodernizmo idėjomis“.

Gynimo tarybos narys akademikas Algirdas Gaižutis atkreipia dėmesį, kad „Snieguolė Vaičekauskienė turi neabejotiną mokslinę erudiciją, ji laisvai operuoja <...> teorine medžiaga (šiuolaikinės filosofijos, edukologijos, teologijos autoritetų, žinomų mokslininkų darbais) ir ją deramai eksploatuoja. Tokia erudicija ir domėjimasis, ypač filosofija (egzistencializmo, personalizmo ir kt. krypčių), psichologija (kognityvistinė, socialinio konstruktyvizmo, asmenybės raidos ir kt.), nėra išoriškas, o vidinis. Tokia atspara į filosofiją ir psichologiją nusipelno pagiriamųjų žodžių, nes daro disertacijos tekstą turiningą, ir gan modernų. <...> Imponuoja Snieguolės Vaičekauskienės aistringa nuostata susieti šį tyrimą su paauglių sudvasinimo problematika. Ji gan gerai jaučiasi palygindama įvairių autorių gan skirtingas asmenybės, apskritai dvasingumo sampratas. Jų disertacijoje pažerta daug, išryškėja šio fenomeno daugiaaspektiškumas, jo saitai su kitomis fundamentinėmis vertybėmis – tiesa, gėriu, grožiu, Platoniškąja piramide, – tačiau ji nėra nepajudinama“.

Teorinę disertacijos dalį autorė užbaigia skaitytojui pateikdama Jaunesniųjų paauglių dorovinių nuostatų ugdymo(si) modelį, taip pat išskirdama svarbiausias vertybes, būtinas ugdant šiuolaikinių V–VI klasių mokinių dorovines nuostatas, bei aptardama empiriniam tyrimui svarbias pamatines, bazines emocijas ir jausmus.

S. Vaičekauskienės disertacinį tyrimą sudaro 3 etapai: bandomasis ir diagnostinis tyrimas bei ugdomasis projektas. Autorė teigia: „Atsižvelgiant į tiriamo – dorovinės nuostatos – fenomeno sudėtingumą ir daugialypumą, svarbiu laikytas ir kiekybinis, ir kokybinis tyrimas, trianguliacijos principas.“

Pasak akad. A. Gaižučio, „šiame darbe gyva ne tik teorija. Ypač teigiamai vertintinos autorės pastangos, analizuojant dabarties sociokultūrinę kontekstą, parodyti, kaip jame jaunieji paaugliai perpranta dorovines nuostatas ir su kokiais realiomis problemomis, sudėtingumais, įtampomis, psichologinių ir ugdymo įtampų laukais jie susiduria. Autorė tarsi ieško būdų, kaip jiems padėti bręsti, siekiant vidinės darnos, savivertės ir savojo „Aš“. Disertacijoje nuodugnai tyrinėjamos, analizuojamos mūsų Lietuvoje vykstančios mokyklos pertvarkos ir paties edukologijos mokslo naujosios paradigmos, susietos su būtina dalykų integracija, kiekvieno mokinio savasties pripažinimu, mokymu mokytis, žinių ir vertybių derama koreliacija ir kitais segmentais. Šios disertacijos šerđį sudaro visapusiškas, apmąstytas ir gerai motyvuotas kiekybinis ir kokybinis tyrimas, analizė su pakankama imtimi“.

Bandomuoju tyrimu S. Vaičekauskienė apžvelgė šiuolaikines bendrojo ugdymo mokyklos pedagogų vertybių prioritetus ir aptarė mokyklos bendruomenės narių santykių raiškos tendencijas. Tuo tikslu buvo atlikta lyginamoji mokslinės literatūros ir dokumentų analizė bei antrinė Nacionalinėje mokyklų vertinimo agentūroje sukauptų duomenų analizė, kuriai pasitelktos mokyklų veiklos kokybės išorinio vertinimo ataskaitos, stebėtose pamokose surinkti duomenys, mokinių bei jų tėvų nuomonių apie mokyklos veiklos kokybę apklausos duomenys, taip pat pedagogų išsakytos nuomonės apie svarbiausias, pripažįstamas ir puoselėjamas mokyklos vertybes.

Diagnostiniu tyrimu autorė nustatė V–VI klasių mokinių dorovinių nuostatų kognityvinę, emocinį-vertinamąjį ir konatyvinę (praktinį) lygmenis, atskleidė svarbiausius dorovinių nuostatų ugdymosi veiksnius, mokinių tėvų ir klasių auklėtojų požiūriui. Diagnostiniame tyrime dalyvavo 1 036 jaunesnieji paaugliai (V–VI kl.), 405 jų tėvai ir 61 klasės auklėtojas (V–VI kl. mokinių).

Paskutinis disertacinio tyrimo etapas – *ugdomasis projektas* – buvo vykdomas 8 mėnesius dviejose mokyklose. Projekto dalyviai – šių mokyklų V–VI klasių mokiniai, klasių auklėtojai, įvairių dalykų (lietuvių (gimtosios) kalbos, dorinio, gamtamokslinio ugdymo, socialinio ugdymo) mokytojai ir mokykloje dirbantys pagalbos mokiniui specialistai (psichologas, socialinis pedagogas). Projekto turinį S. Vaičekauskienė konstravo vado-vaudamasi savo sudarytu Jaunesniųjų paauglių dorovinių nuostatų ugdymo(si) modeliu, išskirtomis vertybėmis (bei jų apraiškomis) – autentiškumas (asmeniškumas, atvirumas), atsakingumas (pareigingumas, sąžiningumas, ištvermingumas) bei orumas (pagarba, savigarba) ir išskirtais šešiais svarbiausiais žmogaus jausmais (džiaugsmas, kaltė, gėda, baimė, liūdesys ir pyktis).

Aptardamas S. Vaičekauskienės įvykdytą ir aprašytą ugdomąjį projektą, akad. A. Gaižutis teigia: „Tai gerai apgalvotas modelis, užtikrinantis mokykloje sinergiją pastangų ir pažadintų, kryptingų ugdymo(si) lūkesčių. Jis pasitarnauja ne kalbėsenai ir pamokslavimams apie dorovės reikšmę ir gerą elgesį, bet juntamam ir neįkyriam mokinių dorovinių vertybių ir internalizacijos skatinimui, paauglystės kryžkelių su patyčių, smurto ir kt. blogybių prevencija ir mokyklos resursų visuminiu panaudojimu ir įsivertinimo gali-

mybėmis.“ Pasak prof. habil. dr. P. Jucevičienės, ugdomasis projektas disertacijoje pristatomas „išsamiai ir preciziškai, <...> Pateikiami empirinio tyrimo rezultatai – mokinių dorovinių vertybių vertinimai prieš vykdant projektą ir jį įvykdžius“. Profesorė gautus rezultatus vertina „kaip ypač svarbius ir reikšmingus“.

Apibendrinama atliktą S. Vaičekauskienės darbą, prof. habil. dr. P. Jucevičienė teigia, jog „Tyrimo konceptuali prieiga, pasirinkta tyrimo logika, metodai ir jų taikymas leidžia patikimai pasiekti užsibrėžtą tikslą, gauti patikimus ir edukologijos mokslo prasme reikšmingus disertacinio tyrimo rezultatus“. „<...> tyrimo dizainas leido disertantei giliai ir kontekstualiai analizuoti paauglių dorovinių nuostatų realybę“, – pažymi gynimo tarybos narė doc. dr. Dalia Survutaitė.

Atlikusi daktaro disertacijoje pristatytus tyrimus S. Vaičekauskienė daro šias išvadas:

1. Įvairių mokslų (filosofijos, psichologijos, edukologijos ir kitų sričių) įžvalgos leidžia asmens dorovinę nuostatą traktuoti kaip sudėtingą ir daugialypį fenomeną, kuriame susilieja poreikis, įvairios aplinkybės (palankios, nepalankios) ir patirtis doroviškai veikti konkrečioje situacijoje, apimantis kognityvinį, emocinį ir veiklos komponentus, sąmonės ir pasąmonės fenomenus, transcendentinę ir realiąją tikrovę.
2. Dorovinis nuostatų ugdymasis iš esmės yra būties prasmės pažinimo procesas, kuriame vadovaujantis dorovinėmis vertybėmis mokomasi save suvokti ir išmintingai valdyti, kelti tikslus ir siekti tobulumo. Remiantis Lietuvos Respublikos švietimo sistemos gairėmis (švietimo dokumentais), svarbiomis dorovinių nuostatų ugdymo(si) prielaidomis laikoma:
 - 2.1. Humanizmo, personalizmo ir konstruktyvizmo idėjos bei ugdymo(si) realybės kontekstai;
 - 2.2. Visų švietimo sistemos grandžių jungtys ir efektyvus ugdymo turinio realizavimas;
 - 2.3. Vidiniai ir išoriniai veiksniai (edukaciniai, kultūriniai, ekonominiai, globalizacijos faktoriai), tačiau jų ašis – ugdytojų nuostatos ir gebėjimai.
3. Dorovinių nuostatų tyrimo modelį sudaro kognityvinis, emocinis-vertinamasis ir konatyvinis komponentai. Jų turinį apibrėžia šios vertybės: *autentiškumas*, apimantis asmens asmeniškumą, atvirumą ir refleksyvumą; *atsakingumas*, pasireiškiantis asmens pareiagingumu, sąžiningumu ir ištvermingumu; *orumas*, reiškiamas pagarba, savigarba ir tolerantiškumu.
4. Bandomojo tyrimo metu nustatyta, kad humaniški santykiai – esminė dorovinių nuostatų raiška. Dabartyje jie yra problemiški: gana dažnai pažeidžiamas santykių moralinis kriterijus, esti daug nepagarbaus elgesio apraiškų, stinga holistinio požiūrio į ugdymą. Humaniški santykiai geriausiai skleidžiasi neformaliojo vaikų švietimo veiklose, o formaliajame švietime dorovinis ugdymas(is) yra fragmentiškas.
5. Diagnostinis tyrimas atskleidė, kad:
 - 5.1. penktadalio V–VI klasių mokinių žinios apie dorovines vertybes yra aukšto lygio, bemaž pusės – vidutinio lygio;

- 5.2. emocinių išgyvenimų kryptingumas doroviniu požiūriu yra nenuoseklus: šio amžiaus mokiniams būdingi ir altruistiniai, ir hedonistiniai išgyvenimai;
 - 5.3. patyčios, užgauliojimai, patiriamos nuoskriaudos tarp jaunesniųjų paauglių yra neretas reiškinys: jaunesnieji paaugliai dažniausiai išgyvena, kai bijo būti atstumti, juos bara mokytojai, tėvai, kai kiti asmenys nepastebi jų nuoširdžių pastangų; jaunesnieji paaugliai patiria gėdą, kai apgauna, pameluoja, neištęsi pažadų; pyksta, kai bendraamžiai vieni kitus užgaulioja, yra pasipūtę, ir džiaugiasi, kai bendraamžiai juokauja neužgauliodami kitų;
 - 5.4. dažniau nei kas antras V–VI klasių mokinys pasitiki savimi, laikosi taisyklių, duotų pažadų, analizuoja savo ir bendraamžių elgseną. Paaugliai yra pareigingi, atviri, siekia būti autentiški, tačiau atsakingumas ir sąžiningumas jų elgsenoje nėra nuoseklus: saugesnėje aplinkoje jaunesniųjų paauglių dorovinė elgsena stabilesnė, jie sėkmingiau įžvelgia savo jausmų ir elgsenos dorovinę prasmę, o patirdami negatyvius emocinius išgyvenimus, dažniau renkasi dorovinių normų neatliepiančias veiklas – iš mokinių nuomonių tyrimo matyti, kad gana anksti yra išbandomi žalingi įpročiai, laisvalaikis leidžiamas neprasmingai;
 - 5.5. ugdymo(si) procese neatliepiami dešimtadalio V–VI klasių mokinių dorovinio ugdymo(si) poreikiai; V–VI klasių mokiniai lengviau projektuoja virtualias, tolimos aplinkos (pasaulyje, Lietuvoje) nei realias situacijas (savo paties gyvenime);
 - 5.6. ryškiausi, statistiškai reikšmingi skirtumai yra tarp respondentų dorovinių nuostatų pagal jų *lytį* (mergaitės nurodydavo daugiau dorovinių savybių, dažniau ir aiškiau išryškindavo pasirinktų savybių dorovinę prasmę, vaizdžiau aiškindavo), *užimtumą* neformaliojo vaikų švietimo veikloje (mokiniai, demonstruojantys aukšto lygio dorovines žinias, dažniausiai lankydavo meninio ir intelektualinio ugdymo būrelius), *mokymosi pasiekimus* (sėkmingiau besimokančių mokinių dorovinės žinios yra platesnės ir gilesnės), *gyvenamąją vietą* (kaimo mokyklų mokiniai (nors ir sudėtingesnio socialinio ekonominio konteksto sąlygomis) yra labiau apsisprendę veikti doroviškai nei miesto ar didmiesčių mokiniai);
 - 5.7. mokinių tėvai ir V–VI klasių auklėtojai paveikiausiais vaiko ugdymo būdais laiko draugų, bendraamžių įtaką, vaiko išklausymą, domėjimąsi jo problemomis. Tiek mokinių tėvų, tiek klasių auklėtojų požiūriu, šiuolaikinių paauglių dorovinių nuostatų ugdymuisi tikėjimas (Bažnyčia) turi mažiausią poveikį. V–VI klasių auklėtojai mokinio dorovinių nuostatų ugdymuisi neformalųjį vaikų švietimą laiko mažai svarbiu faktoriumi.
6. Disertacinio tyrimo metu patvirtinta, kad dorovinių nuostatų ugdymo(si) strategijos – ugdymo(si) sinergijos mokykloje užtikrinimas; mokytojo dorovinio ugdymo(si) lūkesčių žadinimas; mokinių dorovinių vertybių internalizacijos skatinimas – yra paveikios ir sėkmingai taikytinos organizuojant jaunesniųjų paauglių dorovinių nuostatų ugdymą(si).

S. Vaičekauskienė, pagrįsdama atlikto darbo indėlį į edukologijos mokslą, daktaro disertacijoje įvardija gautų rezultatų naujumą ir teorinį reikšmingumą:

- *susintetintos skirtingų mokslo sričių (filosofijos, psichologijos, edukologijos) išvalgos*: išryškinta žmogaus sampratos (kaip kūno, proto ir dvasios vienio) reikšmė, žmogaus harmonijos su pačiu savimi ir kitais žmonėmis prasmė, autentiškumo, atsakingumo ir orumo vertybių svarba;
- *išryškintos dorovinių nuostatų dvasinės ištakos*, nes dvasingumas – ypatinga žmogaus galia, pasireiškianti gebėjimu transcendentuoti ir autentiškais, dvasinėmis vertybėmis grindžiamais, santykiniais su pasauliu;
- *sudaryta jaunesniųjų paauglių dorovinių nuostatų ugdymosi tyrimo priemonė*: parengtas dorovinių nuostatų tyrimo modelis, atspindintis nuostatos esmę ir prasmę (juo remiantis parengtos originalios tyrimo priemonės), įgalinantis nuosekliai analizuoti jaunesniųjų paauglių dorovinių nuostatų ugdymosi ypatumus, išryškinti sėkmingiausias ugdymo strategijas;
- *nustatyta šiuolaikinių jaunesniųjų paauglių dorovinių nuostatų raiška*, jai poveikį darantys veiksniai (lytis, užimtumas neformaliojo vaikų švietimo veiklose, mokymosi pasiekimai), taip pat mokinių dorovinio ugdymosi poreikiai, dorovinės elgsenos stabilumas, saugumo jausmas, emociniai išgyvenimai;
- *praplėsta ir pagilinta dorovinių nuostatų ugdymo(si) teorija ir įrodyta*, kad bendra, integrali ugdytojų veikla, jų lūkesčiai, prasmingesnio dorovinių vertybių pažinimo, emocinio išgyvenimo ir praktinio patyrimo (dorovinių vertybių internalizacijos) skatinimas yra svarbios strategijos ugdant V–VI klasių mokinių dorovines nuostatas.

Gynimo tarybos narių vieningu vertinimu Snieguolei Vaičekauskienei suteiktas socialinių mokslų srities edukologijos krypties (07 S) mokslo daktaro laipsnis ir įteiktas diplomai. Mokslo bendruomenę kviečiame susipažinti su apžvelgtu tyrimu Lietuvos edukologijos universiteto ir Nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekose bei Lietuvos akademinės elektroninės bibliotekos atvirojoje prieigoje.

Literatūra

Vaičekauskienė, S. (2016). *Moral attitudes of the 5th-6th form learners and their (self-) development strategies: summary of the doctoral dissertation* [V–VI klasių mokinių dorovinės nuostatos ir jų ugdymo(si) strategijos: daktaro disertacijos santrauka]. Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla.

Vaičekauskienė, S. (2016). *V–VI klasių mokinių dorovinės nuostatos ir jų ugdymo(si) strategijos: Daktaro disertacija*. Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla. Prieiga per internetą: <http://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:19783816/datastreams/MAIN/content>.

Review of Snieguolė Vaičekauskienė's Doctoral Thesis “Moral Attitudes of 5th–6th Form Learners and Their (Self-) Development Strategies”

Daiva Karužaitė

Lithuanian University of Educational Sciences, Faculty of Education, Department of Education, Studentu St. 39, LT-08106 Vilnius, Lithuania, daiva.karuzaitė@leu.lt

Summary

The review of Snieguolė Vaičekauskienė's doctoral thesis “Moral Attitudes of 5th–6th Form Learners and Their (Self-) Development Strategies” reveals the object, the aim of the research, short description of each part of the doctoral thesis, and the main conclusions of the implemented research.

The object of Snieguolė Vaičekauskienė's research – moral attitudes of the 5th-6th form learners and strategies of their (self-) development. The aim – to disclose the expression and (self-) development strategies of the moral attitudes of 5th–6th form learners in the school of general education.

The research design consists of theoretical analysis, pilot study, written survey, and action research.

Snieguolė Vaičekauskienė introduces to the readers the theoretical-empirical model of the (self-) development of younger adolescents' moral attitudes. The author assumes that three components are equally important in the process of attitude (self-) development: the attitude was analysed as an integral aggregate of the cognitive, emotional-evaluative and conative (practical) components.

Keywords: *moral attitudes, younger adolescents, 5th–6th form learners.*